

Zdzisława Staszewska
Uniwersytet Łódzki

Sakrament bierzmowania w zwierciadle języka (na podstawie materiału gwarowego)

Życie sakramentalne ma szczególne znaczenie dla ludzi wierzących, zwłaszcza dla mieszkańców wsi; stanowi podstawę ich przynależności do Kościoła. Dobro transcendentne, którego uosobieniem jest Bóg, jest dla nich wartością nadrzędną.

Artykuł jest próbą odtworzenia i charakterystyki pola leksykalno-frazeologicznego nazw i określeń dotyczących drugiego sakramentu jako jednego z głównych pól słownictwa religijnego. Eksplikację znaczeń poszczególnych leksemów i połączeń wyrazowych należących do omawianego kręgu tematycznego przeprowadzono w oparciu o materiał gwarowy pochodzący z miejscowości położonych wokół Łodzi¹.

Badaniem zostały objęte osoby reprezentujące najstarsze pokolenie (powyżej siedemdziesiątego roku życia). Materiał został zebrany po części metodą kwestionariuszową, ale głównie metodą zapisu swobodnej rozmowy, co pozwala uzyskać bardziej wiarygodne formy, zwłaszcza w przypadku takich nazw, które nie odnoszą się do konkretnych desygnatów możliwych do pokazania informatorowi. Analizie zostały poddane wszystkie zebrane, przynależne do zakresu wyznaczonego przez temat opracowania, leksemy, niezależnie od ich stosunku do języka literackiego². Przyjmując, że słownictwo, sposób mówienia

¹ Pochodzi on z dwudziestu miejscowości: Błonie [B]; Ciechosławice [C]; Charlupia Mała [Ch]; Chojne [Chn]; Dalików [D]; Feliksin [F]; Gidle [G]; Kodrąb [K]; Karczów [Kw]; Lubocha [L]; Lipce Reymontowskie [LR]; Leźnica Wielka [LW]; Modlna [M]; Niewiesz [N]; Piątek [P]; Skoszewy [S]; Siedlątków [Sw]; Świnice Warckie [ŚW]; Uników [U]; Wandalin [W]; lokalizując materiał, posługuję się tymi skrótami.

² Badając pełny, używany w środowisku wiejskim materiał, także i ten o wyraźnej proveniencji ogólnopolskiej, nawiązując do definicji słownictwa ludowego podanej przez K. Dejnę, który – rezygnując z przesądzenia o genezie tego typu leksyki, uznaje za jej pierwszoplanową cechę fakt, że posługują się nią ludzie żyjący w danym środowisku wiejskim, por. K. Dejna, *Słownictwo gwarowe i słownictwo ludowe*, [w:] S. Hrabem et al. (red.), *Symbolae Philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*, PAN, Kraków 1968, s. 52.

jest korelatem myślenia, staram się znaleźć odpowiedź na pytanie o ekwiwalenty słowne odpowiadające myśleniu mieszkańców wsi na temat celebracji drugiego sakramentu.

Nazwą podstawową, zajmującą centralne miejsce w omawianym polu semantycznym, jest rzeczownik **bierzmowanie**. Użytkownicy gwary, tkwiąc w rzeczywistości teologicznej, zdają sobie sprawę ze znaczenia tego ważnego etapu w duchowym życiu chrześcijanina, jakim jest sakrament bierzmowania. Nie mówi się tu wprawdzie o jego sakramentalnych znakach: nałożeniu rąk, symbolicznie namaszczenia krzyżem, oznaczającej dary Ducha Świętego, ale akcentuje się obdarowanie Jego łaską i owocami niezbędnymi do dopełnienia i dalszego (po chrzcielnym wejściu w życie wiary) pogłębiania i rozwoju postępowania zgodnie z nauką Kościoła, por. *Dary Ducha Śfintego dostaje w birzmuwaniu*³ [C]; *Po birzmuwaniu mo łaske Ducha Śfintego* [Kw]; *Bierzmowanie to jes sakramend umocnienia* [D]; *Siedym daróf Ducha Śfintego dostaje bierzmowany* [W]. Przekazując związane z wartościami nadprzyrodzonymi prawdy religijne, mieszkańcy wsi wykorzystują sformułowania katechizmowe lub stwierdzenia zasłyszane podczas nabożeństw w kościele.

Zwracając uwagę na istotę omawianego sakramentu, informatorzy przywołują związane z nim wspomnienia z przeszłości, por. *We wojne w robotny dzień było birzmuwanie* [Chn]; *Fcaz⁴ bylam u birzmuwano* [K], podkreślają rolę nowego imienia, które otrzymuje bierzmowany, por. *Jakie se chto imie do birzmuwano podoł* [Ch]; *Mamine imie se wzinam do birzmuwano* [U].

Akcentuje się tu także fakt, że szafarzem tego sakramentu jest biskup, por. *Co pore lad na birzmuwanie pszyjizdo biskup* [B]; *Na birzmuwanie biskup pszyjechoł* [LW]; *Biskup Tymieniecki pszyjechoł na birzmuwanie* [S]; także w postaci *wierzmowanie* (jedno użycie), por. *Wybiskuf pszyjizdoł s Cynstochowy na wirzmowanie* [Kw].

Analizowany leksem stanowi ośrodek nazewniczy dla połączeń wyrazowych: *świadek do bierzmowania* (akcentującego konieczność poszukiwania przez kandydatów pomocy duchowej), por. *Śfiadeg do birzmuwano kładzie rynke na raminiu* [K] oraz *chrzestny do bierzmowania* (zaznaczającego jedność obu sakramentów), por. *Jedyn kszesny był lo fszykich do birzmuwano* [ŚW]; *Kszesnowie byli do birzmuwano: kszesno i kszesny ogólni lo fszyskich* [Ch]; *Kszesne były do birzmuwano* [P]. Językowym wykładnikiem omawianej osoby jest również wyrażenie *drugi chzestny*, por. *Brad mój był moim drugim kszesnym, drugi kszesny był do birzmuwano* [ŚW]. Pozostaje ono w opozycji i na wzór połączenia wyrazowego *pierwszy chzestny* ‘świadek sakramentu chrztu’, por. *Pierszy kszesny był do ksztu* [ŚW]. Kiedy świadkiem do bierzmowania jest ktoś z rodziców chzestnych, rolę pierwszego i drugiego chzestnego odgrywa, zgodnie z zaleceniem Kościoła, ta sama osoba, por. *Jednego miałam kszesnego: do ksztu i do bierzmowania* [G]. Z językowego punktu widzenia mamy tu do czynienia z kontaminacją dwóch wyrażeń: *chzestny do chzrtu* oraz *chzestny do bierzmowania*⁵.

³ Przy cytowaniu materiału zrezygnowałam z pisowni fonetycznej, przyjmując zasadę, stosowanej niekiedy w tekstach tego typu, transkrypcji uproszczonej. Ograniczenie to w żadnym stopniu nie wpływa na rozpatrywany tu problem.

⁴ *Fcas* – ‘wcześnie, w młodym wieku’.

⁵ Szerzej na ten temat por. Z. Staszewska, *Pole leksykalno-frazeologiczne określeń związanych z chrztem w słownictwie ludowym Polski centralnej*, [w:] D. Bieńkowska, A. Lenartowicz (red.), *Tajemnice rozwoju*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2009, s. 467–482.

Dla czasownika *bierzmować* egzemplifikacja znacznie skromniejsza, przykłady głównie imiesłowowe, po. *Ojce sie dopatszyły, że dziecko nie jez birzmuwane, to ftedy stary idzie do birzmuwanio* [K] (tu o przyjmowaniu omawianego sakramentu nie w dzieciństwie, ale już w wieku dojrzałym); *Bierzmuwanych duza i som ojce i calo rodzina* [P]; *Pszygotowanie birzmuwanych trfo dlugo* [S]; także w postaci *wierzmować* (jeden przykład), por. *Wiskup pszyjadzie i bedzie wirzmuwol.* [M].

W omawianym tu kręgu tematycznym związanym z celebracją sakramentu bierzmowania mieszczą się także następujące leksemy i połączenia wyrazowe:

archidiecezja ‘jednostka terytorialna wyższej administracji kościelnej’; mało liczne poświadczenia wyłącznie dla postaci *achidecdzja*, por. *W Łodzi jez archdecezja* [S]; *W archidecezji arcybiskub miszko* [LW];

arcybiskup ‘biskup stojący na czele archidiecezji’, por. *Arcybiskupa Glempa momy* [G]. Informatorzy podkreślają hierarchię w Kościele, wymieniają podporządkowane sobie stopnie w jego strukturze. Zwracając uwagę na władzę nauczania, uświęcania wspólnoty wierzących i rządzenia nią, wskazują na zakres wykonywanych przez arcybiskupa obowiązków, por. *Arcybiskub jes starsy od biskupa* [Chn]; *Arcybiskub mo sarze starsom od biskupa* [ŚW]; *Arcybiskub wyssy od biskupa* [K]; *Nojstarszy biskup to jez arcybiskup* [S]; *Ponad arcybiskupym jes prymas* [S]; *Przyjadzie arcybiskup pośfińcić kościół* [M]; *Arcybiskub bierzmuwol, otprawioł msze* [Sw]; *Na wizytacjom pszyjechoł arcybiskup* [W]. Powyższe werbalizacje świadczą o tym, że informatorzy są świadomi ustąpienia stanowisk we władzach kościelnych z zachowaniem należytnej gradacji;

arcypasterz ‘tytuł używany w stosunku do biskupa, arcybiskupa’; przytoczenia podkreślają przynależność biskupów do królestwa Bożego oraz ich udział w kształtowaniu duchowości religijnej wiernych, por. *Na biskupa sie mówi arcypastesz* [K]; *Drogi arcypasterzu – my mówili pszy powitaniu biskupa* [Kw];

biskup ‘duchowny katolicki zarządzający diecezją’; w cytatach wspomina się o łaskach Ducha Świętego potrzebnych dla posługi biskupa, por. *Biskub jez namaszczony Duchem Świętym* [U], ale najczęściej wskazuje się tu na miejsce biskupa w zhierarchizowanej strukturze kościelnej, por. *Biskub do katedry nolezy* [Ch]; *Dwóch pumocników mo biskup* [G]; *F Kalisu jez dwóch biskóf* [U]; *Ksiondz musi sluchadź biskupa* [L] (tu o posłuszeństwie prezbiterów, którzy pełnią posługę pod kierunkiem swojego biskupa), jego prawa i powinności, gotowość angażowania się w sprawy królestwa Bożego, por. *Musialo być pozwolinie od biskupa* [K]. Wśród obowiązków najbardziej widoczna jest posługa święceń oraz celebracja sakramentu bierzmowania najczęściej w ramach liturgii eucharystycznej, co sprzyja podkreśleniu jedności sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, por. *Biskub namarszczo klerykóf* [LR]; *Biskub jez bardzo ważny, bo bierzmuje, wyśfionco kaplanóf* [Kw]; *Biskup pszyjizdo wyśfioncać tych ksinży* [ŚW]; *Na birzmuwanie biskup pszyjezdoł* [B]; *Biskub otprawioł, birzmuwanie bylo na mszy* [Ch]. Wspólnota wiernych wstawia się w czasie mszy za swojego biskupa, który jest zjednoczony z każdą celebracją Eucharystii, nawet wówczas, gdy przewodniczy jej kapłan, por. *Za biskupa sie modlimy* [LR], por. także w postaci *wybiskuw*: *Wybiskuf pszyjizdoł s Cynstochowy na wirzmuwanie* [Kw] oraz *wiskub*: *Wiskup pszyjadzie i bedzie wirzmuwol* [M] – ta postać

fonetyczna uświadamiana jest przez użytkowników gwary jako archaiczna, por. *Downi mówili wiskup* [Chn].

W wypowiedziach dotyczących wizytacji parafii informatorzy koncentrują się na poszczególnych elementach ceremoniału powitania biskupa na terenie parafii, por. *Pszed wielgiemi dźwiami pszyjmuje sie biskupa chlebym i solom* [Chn]; *Bramy tryumfalne były jag miol biskup pszyjechać* [D]; *Biskupa my pszywitali urocyście, dzieci wiersyki mówiły* [N], wspomina się tu również używane przez biskupa (zwłaszcza dawniej) środki lokomocji, por. *Doruszkom biskup pszyjechał* [Kw]; *Porom kuni i bryckom po biskupa wyjizdzały* [LW]; *Karetom biskupa pszywiezły* [S]. Tego typu konteksty z zawartymi w nich leksemami dodatnio wartościowanymi wyrażają pozytywny, życzliwy stosunek wspólnoty wierzących do nazywanych, szacunek dla nich.

Omawiany leksem funkcjonuje w badanym materiale również jako przezwisko, także dla przesadnie pobożnego, por. *Ojca ksionc pszezwoł biskupym* [L]; *Biskub jehofców na niego mówiły* [U].

Formacjami wspólnordzennymi z omawianym tu wyrazem są: 1) przymiotnik *biskupi* a) ‘dotyczący biskupa’, por. *Ubiór biskupi, czapka biskupia jes* [K]; *Samochód był biskupi, biskub nim jeździł s kierofcom* [P]; *Był jako biskup, miol laske biskupiom* [ŚW], także w połączeniach wyrazowych: *czapka biskupia*, por. *Tako duzo copka biskupio to jez mitra* [LW], *fotel biskupi*, por. *Pszy boku oltarza stoł tyn biskupi fotel* [Sw]; *Fotel biskupi dlo biskupa, zeby miol na cym siedzieć* [U], *kuria biskupia*, por. *Kuria biskupio jes f Cynstochowie, tam uzynduje biskup* [G]; *Nas ksiondz jeździ do kurii biskupi* [K], *laske biskupia*, por. *Błogosławiony Bogumił miol laske biskupiom i infule* [ŚW], *tron biskupi*, por. niżej s.v. *tron*; b) ‘w kolorze amarantowym’, przytoczenia nie posiadają odniesień do transcendencji, por. *Amarant s fioletowym, taki biskupi kolor* [Ch]; *Na sukinke kupiłam se biskupiego* [Chn]; *Biskupi kolor lubie* [G]; *Nici takie dobrałam biskupiego koloru* [L]; *F ty chustce wincy jez biskupiego* [U]; 2) rzeczowniki będące przezwiskami: *biskupiak, biskupianka*, por. w cytatach pozbawionych komponentu sakralności: *Ojciedz robił na ksinzy zimi i nazywały go biskupym, kolegi pszezywały brata biskupiok, jak tam biskupionka żyjes – mówiły do mnie* [Kw]; *Biskupiog na niego godały na tego chłopoka* [Sw]; *Tom dziolche biskupionka pszezywajom* [P]. Mające charakter przezwiskowy leksemy zyskują w powyższych kontekstach charakter nacechowanych pod względem stylistycznym formacji z ujemnym zabarwieniem uczuciowym;

diecezja ‘jednostka terytorialna w Kościele zarządzana przez biskupa’, w cytatach wybrzmiewa szeroko pojęta troska biskupa o zarządzaną przez niego część Kościoła powszechnego, por. *Nad diecezjom jez biskup, biskub diecezjom zawiaduje* [Chn]; *F kozdy diecezji musi bydź biskup* [Sw]; *Fszysko w diecezji na biskupa głowie* [Ch]. Informatorzy zdają sobie sprawę z przynależności do określonej diecezji, por. *My nolezmy do diecezji włocłafski* [Ch]; *Nasza diecezjo jes cynstochosko* [K]; *My som diecezjo łowicko* [LR]; *Tu jez diecezjo kalisko* [U], także w postaci *decezja*, por. *Decezja włocłafsko jez bliskawo* [ŚW] oraz *decyzja*, por. *Na całom decyzje łóckom jez znany tyn obras* [M].

Analizowany rzeczownik stanowi podstawę słowotwórczą dla odnośnego przymiotnika *diecezjalny*, wyłącznie w postaci *decezjalny*, por. w połączeniu wyrazowym *decezjalny kościół*: *W decezjalnych kościolach to jes kościelny, a w zokunnych to jez brat* [G] oraz

decyzjalny: *decyzjalny ksiądz*, por. *Ksiondz decyzjalny chodzi fsutannie, ksiondz zokunny mo habit* [LW]; *Un jez decyzjalny ksionc* [U], por. także bliskoznaczne wyrażenie *ksiądz świecki*: *Ksiondz jes sfiecki, a zakonnig jez w zakonie* [K];

ekscelencja ‘tytuł honorowy przysługujący arcybiskupom i biskupom w Kościele katolickim’. Brak w analizowanym materiale literackiej postaci omawianego leksemu, ze względu na trudności wymawianiowe, co też informatorzy *expressis verbis* artykułują, ulega on licznym modyfikacjom, przybierając najczęściej postać *ekcelencja*, por. *Ekcelencja – dzień tszeba pośfińcić i poftorzać, bo to trudne słowo* [K]; *Ekcelencja na biskupa sie mówi* [Kw] oraz *ekselencja*, por. *Ekselencja sie mówi do biskupa* [Chn]; *Ekselencjo – do biskupa sie mówi* [U]. Znacznie rzadziej spotykanymi postaciami są: *eksensja*, por. *Eksensje my powitali urocyscie jak pszyjechoł na birzmuwanie* [N] i *eksenslia*, por. *Do biskupa mówi sie eksenslio* [S];

infuła ‘mitra biskupia’, por. w przytoczeniach definiujących: *Biskub infule mo, takom duzom copke* [G]; *Ta copka biskupa to sie infuła nazywo* [U]. Leksemowi temu towarzyszy w badanym materiale bliskoznaczny wyraz *mitra*, por. niżej;

katedra ‘główny kościół diecezji z siedzibą (arcy)biskupa’ – podając informacje o szczególnym znaczeniu w życiu Kościoła tych ważnych świątyń por. *Nojważniejszy kościół to jes katedra* [P]; *F katedrze we Włocławku jez biskup* [Chn], informatorzy wskazują na ich lokalizacje, por. *Katedra jes f Kalisu* [U], także z przywołaniem patrona, por. *F Cynstochowie jes katedra Śfinty Rodziny* [G], podkreślają odbywające się tu celebracje, spotkania i inne podniosłe uroczystości zwykle w ramach liturgii eucharystycznej pod przewodnictwem biskupa, por. *Biskup sfincony jes f katedrze* [N]; *We Wielkom Sobote fszyskie ksindze idom do katedry na msze* [M]; *Syn był f katedrze wysfincany na ksindza, urocyscie sie otprawiło* [K]; *Dożyunki f katedrze som f pierszom niedziele września* [S], także w postaci fonetycznej *kadedra*, por. *F kadedrze w Łodzi my byli* [P];

mitra ‘ubiór głowy biskupa’, w leksemie tym zawarte są synonimiczne treści w stosunku do omówionego wyżej rzeczownika *infuła*, niektóre cytaty bezpośrednio wskazują na tę bliskoznaczność, por. *Copka biskupa to jez mitra, infuła tyz mówiom* [L]. Pozostałe przytoczenia także w kontekście nakrycia głowy biskupa, por. *Biskub mo mitre na głowie* [G]; *Tom mitre to ministrant tszymo* [K];

ordynariusz ‘najczęściej o biskupie zarządzającym diecezją’; bardzo skąpa egzemplifikacja dotyczy wyłącznie postaci skróconej o jedną sylabę, por. *Momy nowego ordnariusza* [B]; *Ordnariusz wizytowół naszym paraftom latoś* [F];

pastorał ‘laska będąca oznaką godności biskupiej’, por. *Ministrant tszymo tyn pastorał biskupa* [K]; *Pastorał mo biskup, taki zakszywiuny na kuńcu* [LW]. Informatorzy próbują etymologizować, por. *Pastorał jez ot pasterza, bo Pan Jezuz jes pasterzym naszym* [M], jedno użycie dla postaci *pasterał*, por. *Biskup s tym pasterałym set* [S];

tron ‘ozdobny fotel zwykle na podwyższeniu pod baldachimem, honorowe miejsce dostojników świeckich i kościelnych’; wypowiedzi wskazują jednoznacznie, że nazywany przez omawiany leksem desygnat podkreśla funkcję biskupa jako przewodniczącego zgromadzenia liturgicznego i kierującego modlitwą, por. *Biskup siedzi na tronie, ubrany jes tyn tron* [Chn]; *Tron biskupowi szykujom, wyscielajom takim kolorym biskupim jag biskup pszyjedzie* [K]. Językowym wykładnikiem omawianych treści jest również połą-

czenie wyrazowe *tron biskupi*, por. *Uszykuwali my tron biskupi pszy oltarzu* [P]; *Tron biskupi na bielutko był ubrany* [U]. Należy wskazać na semantyczną bliskość wyrażen: *tron biskupi* oraz *fotel biskupi*, por. wyżej s.v. *biskup*;

wizytacja ‘kontrolna wizyta biskupa w parafii’, por. *Na wizytacje biskup pszyjechol* [LW]; *Na wizytacjom biskup pszyjechol* [P].

Semantyczno-słotwórcza analiza zgromadzonego materiału może być podstawą wielu konstatacji. Zarówno kształt formalny jak i funkcje znaczeniowo-stylistyczne poddanych tu badaniu pojedynczych leksemów i połączeń wyrazowych wskazują na zróżnicowane pole leksykalno-frazeologiczne nazw dotyczących sakramentu bierzmowania. Znakomita większość zgromadzonych tu wyrazów i związków frazeologicznych z dziedziny słownictwa religijnego jest wspólna dla omawianych gwar i języka ogólnego⁶, por. *diecezja*, *katedra*, *ordynariusz*, *pastorał*, w tym także dla jego odmiany potocznej, por. *biskupiak*, *biskupianka*. Wiele leksemów ma w języku długą tradycję, występując w charakterze od dawna zadomowionych terminów⁷, por. *arcybiskup*, *bierzmowanie*, *biskup*, *infuła*, które niejednokrotnie przypominają archaiczne postaci zasobu leksykalnego, por. np. *kszesny* (*do bierzmowania*) oddający staropolską postać z nagłosowym *k*⁸. W obrębie terminu *tron* – w stp. ‘majestat Boga’ – w analizowanym materiale ‘ozdobny fotel, honorowe miejsce dla biskupa’ daje się zauważyć modyfikację semantyczną.

Związane z sakramentem bierzmowania nazwy będące przedmiotem niniejszej analizy zostały zanotowane w znacznej większości także we wcześniejszych opracowaniach dotyczących słownictwa ludowego omawianego terenu oraz obszarów przyległych⁹.

Dostrzec należy wariantywność wśród omawianych nazw. Synonimiczne określenia są formacjami różnordzennymi, por. *arcypasterz/biskup/ordynariusz*, *infuła/mitra/ czapka biskupia*, *pastorał/laska biskupia*. Wśród analizowanych tu przykładów z istniejącym między nimi stosunkiem synonimii są, jak widać, również takie, w których pojedyncze wyrazy konkurują z bliskoznacznymi związkami frazeologicznymi. Wśród tych ostatnich widoczne są także jednostki bliskie znaczeniowo, por. *drugi kszesny/ kszesny do bierzmowania/świadek do bierzmowania*, *fotel biskupi/tron biskupi*, *ksiądz diecezjalny/ksiądz świecki*.

Należy zwrócić uwagę na procesy językowe, głównie natury fonetycznej, jakim ulega omawiana leksyka, zwłaszcza jej część zależna od wzorów obcych. Oprócz częstego mazarzenia, ścieśnienia samogłosek, także przed spółgłoskami półotwartymi, por. *birzmuwanie*, *pasterał*, dostrzegamy tu również upodobnienia pod względem dźwięczności, por. *kadedra*, dyspalatalizację, por. *decezja* ‘diecezja’, prowadzące do osłabienia artykulacji

⁶ Świadczy o tym ich obecność (często z odpowiednimi kwalifikatorami) w SD [W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna” (tom I–IV), PWN (pozostałe tomy), Warszawa 1958–1969].

⁷ Umieszcza je w swoim opracowaniu M. Karpluk, *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, Wydawnictwo Naukowe DWN, Kraków 2001.

⁸ Występujące m.in. w wyrazie *chrzest* i formach pokrewnych postaci nawiązujące do dawnej wymowy łacińskiej zaczęły pod koniec średniowiecza ustępować na wzór pisanego języka łacińskiego formom z nagłosowym *ch-*, por. J. Reczek, *Zjawisko relatywnizacji niektórych zapożyczeń polskich*, „Język Polski” 54, 1974, s. 363–367.

⁹ Por. K. Dejna, *Słownictwo ludowe z terenów województwa kieleckiego i łódzkiego*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XX–XXXI, Łódź 1974–1985; M. Szymczak, *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław 1962–1973, cz. 1–8.

zastąpienie spółgłoski zwartej *b* przez szczelinową *v* w wyrazach: *wierzmowanie*, *wiskup*¹⁰; w postaci *decyzja* niewykluczone skojarzenie z identycznie brzmiącym wyrazem w zn. ‘postanowienie, uchwała’, zaś w *namarszczać* ‘udzielać sakramentu święceń’ z terminem krawieckim¹¹, co jest tym bardziej prawdopodobne, że omawiany leksem pochodzi od informatorki¹². Wynikiem procesu skracania wyrazów jest forma *ordnariusz*, a działania dysymilacyjne, uproszczenie grup spółgłoskowych dodatkowo stały się podstawą takich przeobrażeń leksemu *ekscelencja*, jak: *ekcelencja*, *ekselencja*, *eksensja*, *eksenslia*. Widoczne tu zmiany sytuują się prawdopodobnie na pograniczu fonetyki i słowotwórstwa i są również związane z przyswajaniem obcych sufiksów. Liczne modyfikacje omawianego leksemu wskazują, że nawet po procesie dostosowania obcego wzoru (łac. *excellencia*) do fonetycznego i morfologicznego systemu języka polskiego jest on dla mieszkańców wsi trudny do wymówienia, co prowadzi w efekcie do zniekształcenia jego struktury fonicznej¹³.

Zwracając uwagę na walor stylistyczny analizowanych tu pojedynczych leksemów i połączeń wyrazowych związanych z sakramentem bierzmowania, należy podkreślić, że mimo braku ewidentnych formacji ekspresywnych, hipocoristiców, znakomita większość przytaczanej tu leksyki, niezależnie od budowy słowotwórczej, jest aksjologizowana dodatnio, a pozytywne konotacje nie muszą być ściśle związane ze słowotwórczymi wykładnikami językowymi.

Bibliografia

Cyran W., *Procesy językowe w przejmowaniu wyrazów obcych przez gwary (na materiale polskim)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XXI, 1975, s. 5–41.

Dejna K., *Słownictwo gwarowe i słownictwo ludowe* [w:] S. Hrabem et al. (red.) *Symbolae Philologicae in honorem Witoldi Taszycki*, PAN, Kraków 1968, s. 49–54.

Dejna K., *Słownictwo ludowe z terenów województwa kieleckiego i łódzkiego*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XX–XXXI, Łódź 1974–1985, s. 189–277.

Doroszewski W. (red.), *Słownik języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna” (tom I–IV), PWN (pozostałe tomy), Warszawa 1958–1969.

¹⁰ Na częste w gwarach tego typu wymiany zwraca uwagę M. Kamińska, *Gwary Polski centralnej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1968, s. 72. W. Cyran widzi w tego typu przykładach głównie dysymilację pod względem stopnia otwarcia, por. *Procesy językowe w przejmowaniu wyrazów obcych przez gwary (na materiale polskim)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XXI, 1975, s. 18.

¹¹ Na związek struktury danego wyrazu w gwarach z innym, zbliżonym brzmieniowo, wskazuje W. Cyran, dz. cyt., s. 9, 17, 28 i n.

¹² W tej formie także w kontekstach dotyczących śmierci w znaczeniu ‘pomazać olejem święconym chorego w celu jego umocnienia i otrzymania potrzebnych łask’, por. *Dzisiaj nogów nie namarszczo kstionc* [S], także w deverbativum wchodzącym w skład wyrażenia *ostatnie namarszczenie*, por. *Ostatnie namarszczenie pszet śmierciom* [LR], szerzej na ten temat por. Z. Staszewska, *Kres życia ziemskiego w wypowiedziach mieszkańców wsi*, „Conversatoria Linguistica”, R.II/2008, s. 103–128.

¹³ Na temat licznych przekształceń, zarówno natury fonetycznej jak i morfologicznej, towarzyszących adaptacji nieprzejrzyistych etymologicznie wyrazów obcych do systemu językowego użytkowników gwary por. W. Cyran, dz. cyt., s. 5–41; H. Pelcowa, *Stare i nowe w języku polskiej wsi XXI wieku* [w:] E. Woźniak (red.), *Tradycja a nowoczesność*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2008, s. 507–516.

- Kamińska M., *Gwary Polski centralnej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1968.
- Karpluk M., *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, Wydawnictwo Naukowe DWN, Kraków 2001.
- Pelcowa H., *Stare i nowe w języku polskiej wsi XXI wieku* [w:] E. Woźniak (red.), *Tradycja a nowoczesność*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2008, s. 507–516.
- Reczek J., *Zjawisko relatywizacji niektórych zapożyczeń polskich*, „Język Polski” 54, 1974, s. 363–367.
- Staszewska Z., *Kres życia ziemskiego w wypowiedziach mieszkańców wsi*, „Conversatoria Linqvistica”, R.II/2008, s.103–128.
- Staszewska Z., *Pole leksykalno-frazeologiczne określeń związanych z chrztem w słownictwie ludowym Polski centralnej* [w:] D. Bieńkowska, A. Lenartowicz (red.), *Tajemnice rozwoju*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2009, s. 467–482.
- Szymczak M., *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1962–1973, cz. 1–8.